

עלון לב המועדים

ימי השובבים

יש הנהוגים: להתענות ולומר סליחות [לימי השובבים] בשבועות שקוראים בהם את פרשיות **שובב"ים** שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו משפטים – ובשנה מעוברת מוסיפים **ת"ת** [תרומה תצווה] (מג"א תרפה א, באר היטב שם ב בשם האר"י, פמג"ד א"א תרפה, שערי תשובה שם ב).

סימן לדבר "שובו בנים **שובבים**" (ירמיה ג יד) ראשי תיבות שמות וארא בא בשלח יתרו משפטים.

ברמזיו שובבים ת"ת רומזים לארבע חומות תשובה תפילה צדקה תורה "שובב"ם רמז "לשובו בנים שובב"ם" ובמה בתיבת **ת"ת** ראשי תיבות תשובה תפילה וגם ר"ת תלמוד תורה ות"ת רמז לצדקה מלשון נתינה (של"ה).

שובבים בשנה רגילה או בשנה מעוברת

יש אומרים: שעיקר ענין שובבים הוא בשנה מעוברת וכן כתב מג"א (תקפה א) כתב יש הנוהגין **בשנה מעוברת**, וכן השל"ה כתב למה **בשנת העיבור** וכו', וכן כתב הלבוש (שם א).

יש אומרים: שענין שובב"ם הוא לא רק בשנה מעוברת אלא גם בשנה רגילה (פמג"ד א"א תרפה, שע"ת שם ס"ק ב, יסוד ושורש העבודה שער יב ב, כף החיים רמ ו).

יש אומרים: שבשנה מעוברת מתקן יותר (ברכ"י תקסו בשם מהר"י). ולכן מי שאינו יכול להתענות בכל שנה יתאמץ לשנה מעוברת לעשות תקון שובב"ם (עבודת הקודש בצפורן שמיר ו).

הטעם שמתענים בימים אלו

לפי שפרשיות אלו סגולה לקבל מיוחדת לכפרה ולקבלת תשובת האדם המתענה (שם פיתוחי חותם כד).

טעם אחר: לפי שבפרשיות של שובב"ם ת"ת נמצאו בהם עניינים של תשובה, תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם, בפרשת שמות יתבאר ענין הגלות והסיגופים, בפרשת וארא ענין התשובה, בפרשת בא יתבאר ענין העבודה, בפרשת בשלח ענין התפילה, ביתרו ענין מתן תורה, ומשפטים ענין הדינים בתרומה נדבת לב בצדקה, תצווה ענין בגדי כהונה איש חסיד ומצוות גמילות חסדים ולכן אלו הפרשיות הם מסגולים לתושבה ביתר שאת (של"ה תורה שבכתב תחלת פרשת שמות).

טעם שובבים ת"ת בשנה מעוברת

הטעם לסוברים ששובב"ם הוא רק בשנה מעוברת

לפי שהשנה ארוכה שיש יותר מחצי שנה בין בה"ב שמתענים אחר סוכות לבה"ב שמתענים אחר הפסח שהם ימי תענית וכפרה לישראל לכן מתענה ח' ימים כנגד חודש העיבור שהוא ד' שבועות בכל שבוע ב' ימים דהיינו ב' וה' וכדי שלא להכביד על הציבור חלקום ואין מתענים אלא פעם אחד בשבוע (לבוש תרפה א).

טעם אחר: כי קבלה בידינו שבשנת העיבור החולאים מתרבים ובפרט חולי ילדים ר"ל לכך תקנו תעניות אלו (של"ה שם).

טעם אחר: לפי שראו קדמונינו שהשנים מעוברות עלולים להפיל עוברים בשנים המעוברות ותקנו להתענות אלו הח' תעניות כנגד ב' וה' של חודש העיבור משום הנשים המועברות שלא יפילו והטעם שהתחילו בפרשת שמות: משום שאותה פרשה מדברת בפריין ורביין של ישראל (שמות א ז) שנעשו לעם גדול לכן מתפללים שגם עכשיו יפרו וישרצו ולא יפילו (לבוש שם).

טעם אחר: לפי שבשנת העיבור צריך לעשות תשובה יותר מבשאר שנים לפי שאם לא היה מיעוט הלבנה היו חמה ולבנה משמשים יחד ולא היו צריכים לעבר את השנים ולפי שהעיבור השנה נתהוו על ידי קטרוג שלמטה המביא לידי חטא תקנו תעניות אלו (שליה שמות דף שו).

הטעם שמתחילים בפרשת שמות

לפי שאנו משלימים עתה את גלות מצרים (פמג"ד).

טעם אחר: לפי שנאמר שם (שמות ג ט) "הנה צעקת בני ישראל וכו' ועתה לכה ואשלחך" ושלחו לגאול את ישראל ועד פרשת כי תשא דמשמע שם על השקלים לתת צדקה שהוא במקום תענית (מלבושי יו"ט מבעל התו"ט, עין א"ר שו"ת כרם שלמה סימן ג).

טעם אחר: לטעם של הלבוש שמתענים משום שיש יותר מחצי שנה בלא תענית משום שכתוב (שמות ג ט) "הנה צעקת בני ישראל" והיינו דמהות הצעקה היא זעקה להשי"ת ולכן היא שייכת לפרשת שמות (א"ר תרפה יא).

טעם אחר: מדוע מתענים עד פרשת משפטים לפי שנאמר בפרשת כי תשא (ל טו) "לכפר על נפשותיכם" שרומז שנכפר להם העון שהוא תכלית התענית (אמירי יהודה מברז'אן).

טעם אחר: מדוע מתענים עד פרשת משפטים לפי שנאמר בה (כא ב) "כי תקנה עבד עברי" לומר שעל האדם להיות קנוי כעבד לבורא העולם בקיום מצוות התורה (מהר"ח ויטאל בספר שער היחודים ענף ב פ"ד).

מנהגי התענית

יש אומרים: שעיקר ענין השוכבים הוא להתענות ארבעים יום רצופים [חוץ משבתות ור"ח וט"ו בשבט] שיש מן יום ראשון של פרשת שמות עד פרשת תרומה וקצת תצווה (אבן שהם שולחן ערוך מכתבי האריז"ל חלק ה סימן כג, נימוקי או"ח תרפה על פי האריז"ל).

יש הנוהגים: להתענות בימי ב' וה' בשבועות אלו (ילקוט מעם לועז פרשת וישב לח ח).

יש הנוהגים: להתענות רק בימי חמישי (מג"א תרפה א, מנהגי טירנא לקט יושר עמוד קטז). אלא א"כ חל ביום שאין אומרים בו תחנון שאז מתענים ביום ב' (לקט יושר שם),
והטעם: לפי שעיקר היה להתענות ביום ו' ומכיון שאין מתענים ביום שישי (מג"א רמט ד) מקדימים ליום חמישי (ליקוטי מהרי"ח בשם הה"ק בעל מאור ושמש).

והטעם שמתענים ביום ה' אף שאמרינן אין גוזרים תענית על

הציבור ביום ה' (תקעב)

לשיטת הלבוש וסיעתו ששובבי"ם רק בשנת העיבור כיון שאין זה אלא בשנה בעיבור אין זה נחשב כגזירה (לבוש תרפה א - ג)

טעם אחר: לפי שאנשי מעמד התענו והתפללו ביום ה' (תענית כ, ב) וכדוגמת זה קבעו יום זה לתענית ותשובה (א"ר תרפה יא לטעם הלבוש).

טעם אחר: לפי שבבריאת העולם ביום ה' נאמר ברכה לדגים (נוהג כצאן יוסף עמוד קצא).

יש הנוהגים: להתענות ביום שישי ערב שבת קודש שהוא כנגד מדת היסוד (נימוקי או"ח תרפה שכך נהגו תלמידי הבעה"ש"ט, מג"א למגיד מטריסק).

צדקה במנחה בתענית שובבי"ם

בכל תענית ציבור אמרו "אגרא דתעניתא צדקה" וכל שכן בתפלת מנחה תענית ימי השובבי"ם (חמדת ימים חלק ב שובבי"ם יד).

תענית בדורות שלנו

כיון שעל ידי התענית יתמעט מלימוד התורה אין רבים מתענים ויש להרבות ללמוד תורה לשמה ויגיעת התורה (כתר ראש שאלות מהגר"ח ואלוין, ברכ"י תקעא א).

קבלת התענית

יש אומרים: שיש לקבל תענית שובבי"ם במנחה שלפני הצום כדין יחיד המתענה שצריך לקבל על עצמו התענית יום קודם (יוסף אומץ תצח, סדר שובבי"ם ת"ת, לוח דבר בעתו).

ברכת על ראית הקשת

הרואה הקשת אומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם וזכר הברית [ו] נאמן בבריתו וקיים במאמרו" (טושו"ע רכט א).

קשת בענן: הקב"ה נשבע לנח אחר המבול שיותר לא יהיה מבול לשחת את הארץ וזכר על זה ברית ונתן סימן שמראה הקשת בענן יהיה במקום המבול.

ברכה בשם ומלכות: בטור ובשו"ע (רכט א) מובא לברך ברכת הקשת בשם ומלכות וכן כתב הכנסת הגדולה (שם) שיש לברך בשם ומלכות וכן נפסק.

הרי הקשת היא דבר טבעי מלהט השמש המכה בעננים ביום הגשם ומה הכוונה שהקשת היא אות ברית

ביאור: היערות דבש ועוד, הקשו מדוע מברכים על ראית הקשת, הרי הוא ענין טבעי שיוצרת קשת כאשר זורחת השמש מעל העננים עכורים מלאי מים היא יוצרת קשת, כמו השם צלוחית מלאה מים מול קרני השמש, ומדוע תקנו לברך ברכה בראיה זו, וביאר [על פי זוהר] שיש ב' סוגי קשתות, אחת קשת שיש בה הרבה גוונים וזה דבר טבעי, הקשת השניה שהיא זכר לברית מראה תכלת לגמרי, והטעם שהמראה כתכלת: לפי שהתכלת מלשון כליה ר"ל והתכלת מראה שנתחייבו כביכול ישראל כליה.

והוסיף שצריך לימוד והבחנה בין ב' סוגי הקשתות שהקשת המזכרת ברית באה לעורר בתשובה ולחדול מרע. ולפ"ז לענין ברכה אין לברך על הקשת הנראית לפנינו בגווניה שהרי לא נאמר על זה "זכר הברית" (יערות דבש ח"א דרוש יב).

יש שכתבו שלדבריו יש לברך בלא שם ומלכות (כן איש חי פרשת עקב אות יז) והוסיף שאין דבריו הנדרשים בדרש כדאין לעקור מנהג ישראל תורה שנהגו לברך בשם ומלכות.

טעם אחר: הקשת המדוברת היא קשת שבאה ונעלמת מיד, אבל הקשת שנמצאת הרבה זמן איננה הקשת של הברית (עמק ברכה נח טי ד"ה ונראה).

טעם אחר: שהקשת לא היתה נראית אם היינו זכאים כי א"א לטבע הקשת אלא כשיורד המטר ביום והחמה זורחת ואילו היינו זכאים לא היה יורד מטר אלא בלילה בשעה שבני אדם בביתם כמו בליל שבת (רמ"א תורת העולה ח ב פרק ד).

טעם אחר: כיון שהקב"ה ידע מראש מעשיהם ופורענותם של בני אדם לכן ברא הקב"ה עוד משישת ימי בראשית את הטבע שתהיה קשת בהשקפות על המים (של"ה תורה שבכתב פרשת נח אות ה' בהג"ה).

ביאור ברכת "זכר הברית"

הברית שכרת הקב"ה עם נח שלא יבוא עוד מבול לעולם כמו שנאמר (בראשית ט יב טו) "ויאמר אלהים.. זאת אות הברית את קשתי נתתי בענן", "וקיים במאמרו" אפילו שלא היה ברית כיון שאמר בדיבור שלא יהיה מבול לשחת הארץ ברוך הוא שמקיים מאמרו (משנ"ב רכט ס"ק ד בשם אבודרהם).

הטעם שמברך ב' ברכות "זכר הברית" ו"נאמן בבריתו"

לפי שנחלקו בגמרא (ברכות נט, א) מאי מברך יש אומרים שייברך "זכר הברית" תנא רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברקאי אומר שמברך "נאמן בבריתו וקיים במאמרו", אמר ר' פפא הילכך נימרינהו לתרווייהו "זכר הברית" ו"נאמן בבריתו" (בבא רכט א).

הטעם שאין מברכים "עושה מעשה בראשית" אף שהקשת נראה ביום שישי מימי בראשית בין השמשות (אבות פרק ה משנה ו). כיון שהראותה בעולם נתחדשה בזמן נח כשהקריב קרבנות לאחר שיצא מהתיבה וקודם לכן לא היתה נראת הקשת.

חוב ברכה זו: אף אם יודע שיש קשת אין חוב ללכת לראות הקשת כדי לברך וכל שכן כשנמצא באמצע התפילה או באמצע לימוד תורה (מקור חיים לבעל חוות יאיר בקיצור הלכות רכט), והטעם: משום שברכת הקשת היא מברכות הראיה שאין חוב לצאת ולראותם כדי להתחייב לברך.

צורת הברכה להביט בה מעט קודם הברכה: קודם שמברך ברכת הקשת צריך לראותה וכן כתב בשו"ע (רכט א) "רואה ומברך", והטעם שכתוב לשון ראייה ולא שייביט בה: לפי שאמרינן בחגיגה (טז, א) המביט בקשת עיניו כהות לכן רואהו ומברך (משנ"ב רכט ס"ק ה).

עמידה בברכה: יש אומרים: שאין צריך לעמוד בברכה זו ככל ברכות השבה שרשאי לברך בשייבה [חוץ מברכת הלבנה] (אבודרהם דיני ברכת השחר), יש שאומרים: שראוי להדר ולעמוד כשמברך על הקשת לחשיבות הברכה (עין תשובות והנהגות ח"ג עו).

שיעור ראיית הקשת לברכה

יש אומרים: שאין לברך אלא א"כ רואה את הקשת כחצי גורן עגולה, הטעם: מפני שהקשת שהראה הקב"ה לנח היתה עגולה כחצי גורן ורק על כמותה אפשר לברך (פירוש תוספת חכמים ברכות פרק ט משנה ב ד"ה הרואה) אבל כשרואה קצת אינו מברך עם שם ומלכות (תשובות והנהגות ח"ג סימן עז). ויש אומרים: שמברך אף אם רואה רק חלק מהקשת, והטעם: לפי שברכה זו אינה הודאה לה' על עצם ראית הקשת אלא הודאה לקב"ה על זכירת הברית שכרת עם נח ובניו לבלתי הביא עוד מבול על הארץ וגם בראיה חלקית של הקשת יש להודות בכך (ברכת ה' פרק ד לה).

לא בירך בשעת ראייה ראשונה: לא בירך מיד בשעה שראה את הקשת יכול לברך כל זמן שהקשת נראית ויראה אותה בחטף קודם הברכה ויברך.

ברכה פעם ביום: ברכת הקשת מברך רק פעם אחת ביום כדין רעמים וברקים, אא"כ נתפזרו העבים ושוב התקדרו השמים ונראת הקשת שאז מברך שוב (ברכת הבית שער כט יט).

ברכה בתוך ל' יום: אם ראה את הקשת שוב בתוך ל' יום חוזר ומברך, והטעם: לפי שלא צריך ל' יום אלא בדבר שמברך על אותו דבר גופו כגון הרואה את הים הגדול ושוב חוזר ורואהו אבל הקשת שרואה ביום זה אינה הקשת שרואה ביום המחרת והוי דומיא דברקים ורעמים (משנ"ב רכט ס"ק ב, מחזיק ברכה רכט).

הסתכלות בקשת

ואסור להסתכל בה הרבה (טור רכט א) בשו"ע (שם) כתב שאסור להסתכל בה ביותר **הגמרא בחגיגה** (טז, א) אומרת המסתכל בקשת ראוי שלא יבוא לעולם, והטעם: לפי שלא חס על כבוד קונו שהמסתכל מהרהר בלבו שכביכול יש איזה דמות לבורא לפי שהקשת בדמות נראה כבוד ה' (הערוך ערך קשת).

המסתכל בקשת: המסתכל בה ביותר עיניו כהות (חגיגה טז, א באר היטב רכט ב בשם השל"ה).

להגיד לחברו שיש קשת

יש אומרים: שאין לומר לחברו שיש קשת, והטעם: דהוי מוציא דיבה כיון שכשייש קשת הוא סימן קללה שרוצה הקב"ה להביא מבול לעולם (משנ"ב רכט ס"ק א בשם חיי אדם כלל ס"ג ע"ד).

ויש אומרים: דטוב ונכון שיספר לחבריו שנראית הקשת, והטעם: כדי שיראו אותה גם הם ויתעורר ליבם לתשובה אמיתית בראותם את הקשת, ועל ידי זה גם הם יתנו תודה וברכה לקב"ה שזוכר את ברית הקשת שכרת עם נח (ספר ברית כהונה או"ח מערכת ק ערך קשת סעיף ג, עיין ספר חסידים סימן תתו).

ברכת ברקים ורעמים (ברכות נד, נט, א טושו"ע רכז)

על הברקים ועל הרעמים וכו' אומר בא"י אמ"ה "עושה מעשה בראשית", ואם ירצה יאמר בא"י אמ"ה ש"כוחו וגבורתו מלא עולם" (שו"ע רכז א), וכתב המשנ"ב (שם ס"ק ו), שהעולם נוהגים לברך על הברקים "עושה מעשה בראשית" ועל הרעמים "שכוחו וגבורתו".

מהו רעם מהו ברק

רעם: ברק חזק של אש שמבזיק בענן והוא שובר חתיכות של ברד והקול של הברד הנשבר הוא הרעש (ברכות שם). **ברק:** אמר רבא ברקא היינו ברק ופירש רש"י לשון ממריק נהר.

על הברק הוא אומר "עושה מעשה בראשית"

הטעם שאין מברכים על הברק "שכוחו וגבורתו מלא עולם" לפי שלא שייך לומר מלא עולם לפי שאין נראים בכל העולם משא"כ הרעש נשמע בכל העולם (באר היטב רכז א).

כששומע הרעם מברך "שכוחו וגבורתו מלא עולם" ביאור הברכה: שמברך לקב"ה הנותן כוח לטבע להראות את כוח יוצר בראשית כדי שיראו מלפניו (משנ"ב רכז ס"ק ז). **הטעם בברכה** זו מפני שהרעמים נראים ונמשכים בכל הארץ ובה נראה כוחו וגבורתו בכל העולם (ערוה"ש רכז ב).

הטעם שמברכים ברכה זו על הרעם

כיון שמהרעם נראה כוחו של הקב"ה יותר מהברק (משנ"ב רכז ס"ק ח).

ראית אור הברק: אין צריך לראות את הברק עצמו דהיינו מראה האור שבעננים אלא מברך גם כשרואה את אור הברק שממריק על פני הארץ, והטעם: לפי שגם בראיית האור אדם מתרגש ורואה בכך מעשה בראשית (הגרשו"א מנחת שלמה ח"ב ד ס"ק לד, שו"ת ציץ אליעזר חלק יב כא).

זמן הברכה

אין מברכים על ברק ורעם אלא סמוך להם בתוך כדי דיבור מהשמיעה או מהראייה, לאחר תוכ"ד אין מברכים (משנ"ב רכז ס"ק יב) **ויש אומרים:** שאחר תוך כדי דיבור יברך בלא שם ומלכות (קצות השולחן סימן סו יב).

עמידה בברכה

יש אומרים: שייכול לברך ברכת הרעמים והברקים בישיבה כברכת השבח הנאמרת בישיבה (פמ"ג משב"ז תלב א), **ויש נוהגים:** לעמוד ולברך (יעב"ץ בסידורו הלכות ברכת השחר), **והטעם:** מפני כבוד ה' הנאמר בברכה (יעב"ץ בספרו מור וקציעה ריש ס' ח).

הטעם שאין הברקים והרעמים באים יחד

במדרש תנחומא (וישלה י ב) מובא שהברק יוצא אחר הרעם, והטעם שאנו רואים תחילה את הברק: משום שכוח הראייה גדול יותר ומהיר יותר מחוש השמיעה, ולכן רואים את הברקים קודם שאנו שומעים את הרעמים ומשום כך לפעמים אין אנו שומעים כלל רעם אחר ברק שמפני ריחוקו ונמיכות קולו איננו מגיע לאוזן השומעת (אמרי נועם מהגר"א ברכות נט, א ד"ה ומסבר).

ברק ורעם זה אחר זה

אין הברק והרעם שייכים אחד לשני לענין ברכה, לכן אם רואה ברק יברך מיד ולא ימתין לשמיעת הרעם, וכשיבוא אח"כ הרעם יברך עליו, וכן להפך כששומע רעם ולא ראה ברק יברך ואח"כ כשיראה הברק יברך עליו (משנ"ב רכז ס"ק ה).

הטעם למטות העולם שממתנינים עד אחר שמיעת הרעם

כדי לודא שאינו ממברק ארטילאי הבאה מחמת החום שאין מברכים עליו (כמבואר במשנ"ב רכז ס"ק ג) וביום קר וגשום אין ספק כלל ואין צריך להמתין עד לשמיעת הרעש ובהמתנה מפסידים הברכה כיון שעבר תוכ"ד מהשמיעה אין לברך (פסקי תשובה רכז ו).

שמע רעם וראה ברק כאחד

מברך על שניהם ברכה אחת "עושה מעשה בראשית" (משנ"ב רכז ס"ק ה). **הטעם שמברך ברכה אחת:** לפי שאין מרבים בברכות (באר היטב רכז פמג"ד א"א שם ס"ק א).

ברכה פעם ביום

בירך על ברק ורעם נפטרו בברכות כל הברקים והרעמים באותו היום (שו"ע רכז ב).

נתפזרו העננים לגמרי ובאו שוב רשאי לברך שוב באותו היום ודווקא כשהשמים התבהרו לגמרי אבל אם הלכו הנה והנה ועדיין מעונן אין לברך שוב (משנ"ב רכז ס"ק ח).

ברכה ביום למחרת אף כשלא נתפזרו העננים ביום אחר רשאי לברך (רכז ב משנ"ב ס"ק ח). **והטעם:** משום שביום חדש הברקים נראים אצל האדם כדבר חדש והתחדשות זו מחייבת ברכה כמו פיזור העננים (עיין שער העין פרק ד לה).

גדר יום חדש לענין זה: יום חדש זו אינו מהלילה אלא מהבוקר דהיינו בירך ביום אינו חוזר ומברך בלילה, אבל למחרת בבוקר חוזר ומברך אף אם בירך בלילה שעבר (הגרשו"א הליכות שלמה פרק כז כד).

החליף ברכה בחברתה: החליף ברכה דהיינו שבירך על הברק ש"כוחו וגבורתו" או על הרעם "עושה מעשה בראשית" יצא ידי חובה, **והטעם:** כיון שמעיקר הדין אפשר לברך את הברכה על שניהם איזה שירצה (שו"ע רכז א).

"אמר ר' יהושע בן לוי לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומיות שבלב שנאמר (קהלת ג) "והאלוקים עשה שיראו מלפניו", מבאר המרש"א משום שהרעם הוא דבר מחריד ביותר ואין ידוע בו תועלת לעולם משום הכי קאמר שלא נבראו אלא לפשט והיינו להחריד הלבבות שיחזרו בתשובה" (מהרש"א ברכות נט, א).

לע"נ אמי מורתי הרבנית מרת **אביבה לב** ע"ה בת הגאון הגדול רבי **משה הרשלה** זצ"ל נלב"ע ה' תשרי תשע"ח